

แนวทางสู่ความสำเร็จของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

Guidelines for success of community-based tourism management

อุษา กล้าวิจารณ์

สาขาวิชาภาษาอังกฤษธุรกิจ คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเอเชียอาคเนย์

บทคัดย่อ : บทความนี้มีวัตถุประสงค์ที่จะนำเสนอแนวคิดของการท่องเที่ยวโดยชุมชน หลักการของการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ประโยชน์ที่ชุมชนจะได้รับจากการท่องเที่ยวทั้งในด้านการพัฒนาชุมชน ด้านการพัฒนาคน และด้านเศรษฐกิจชุมชนและคุณภาพชีวิต และมุ่งเน้นแสดงให้เห็นแนวทางสู่ความสำเร็จของการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนโดยขึ้นอยู่กับปัจจัยหลัก อันได้แก่ศักยภาพของชุมชน ศักยภาพของคนในชุมชน และศักยภาพของการบริหารจัดการ และต้องมีการดำเนินการอย่างเป็นขั้นตอน ตั้งแต่การประเมินความเป็นไปได้ของชุมชน การดำเนินงาน และการประเมินผล หากชุมชนนำไปใช้ในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวแล้ว ก็จะทำให้ชุมชนเกิดความยั่งยืนได้

คำสำคัญ : การท่องเที่ยวโดยชุมชน, การจัดการ, แนวทางสู่ความสำเร็จ

Abstract : The objective of this article is to demonstrate that community-based tourism with its principle aims at community participation, benefits the community in the aspect of community development, human development, economics, and quality of life. Also, this is to demonstrate the guidelines for success of community-based tourism management that depends upon these main factors: potential of the community, potential of people in the community and management potential. The process must be done in order of the community possibility assessment, operation, and assessment results. If the community use these factors to manage tourism, it will make the community sustainable.

Keywords : community-based tourism, management, guidelines for success

1. บทนำ

ในช่วงที่ผ่านมา องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) หรือ อพท. เป็นองค์กรที่มีภารกิจหลักในการประสาน ส่งเสริม และสนับสนุนการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน โดยยึดหลักบนพื้นฐานความยั่งยืนใน 3 มิติ คือ เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม วิถีชีวิต และสิ่งแวดล้อม [1] อพท. ตระหนักดีว่าการพัฒนาอย่างยั่งยืนนั้นต้องมีรากฐานที่เริ่มต้นจากชุมชนในฐานะเป็นเจ้าของทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวที่แท้จริง ดังนั้น อพท. จึงวางแนวทางการพัฒนาเป็นช่วงๆ คือ ในช่วงปี พ.ศ. 2553 มุ่งพัฒนาการท่องเที่ยวในมิติสังคม โดยเน้นรูปแบบการมีส่วนร่วม (Co-Creation) โดยให้ประชาชน ชุมชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ ร่วมรับผิดชอบ และร่วมรับผลประโยชน์ ในปี พ.ศ. 2554 มุ่งพัฒนาการท่องเที่ยวในมิติสิ่งแวดล้อมด้วยการพัฒนาการท่องเที่ยวในรูปแบบการท่องเที่ยวที่ใส่ใจต่อสิ่งแวดล้อม (Low Carbon Tourism) เพื่อตอบสนองการเปลี่ยนแปลงของโลกในด้าน สภาพภูมิอากาศ ซึ่งมีเป้าหมายหลักในการลดการปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ที่เกิดจากกิจกรรมการท่องเที่ยว ในปี พ.ศ. 2555 เน้นหนักไปในด้านการพัฒนาในมิติเศรษฐกิจ โดยผลักดันแนวนโยบายการท่องเที่ยวสร้างสรรค์ (Creative Tourism) ใช้การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาการท่องเที่ยวชุมชนให้เกิดความยั่งยืนบนพื้นฐานแห่งความเป็นไทย (Thainess) เช่น วิถีชีวิต ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรม และประวัติศาสตร์ และในปี พ.ศ. 2557 มุ่งขับเคลื่อนความสมดุลภายใต้การดำเนินงานตามกรอบแนวทางการมีส่วนร่วม การท่องเที่ยวที่ใส่ใจต่อสิ่งแวดล้อม และการท่องเที่ยวสร้างสรรค์อย่างต่อเนื่อง และจริงจัง โดยมีเป้าหมายหลักที่จะยกระดับการวัดความสำเร็จของการดำเนินงานจาก “ดัชนีความอยู่ดีมีสุข” ของคนในชุมชน

เช่น รายได้ คุณภาพชีวิตสังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนสภาพแวดล้อมของแหล่งท่องเที่ยว [2]

ต่อจากนั้น ช่วง พ.ศ. 2559 ไปจนถึงปี พ.ศ. 2563 การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ได้วางแผนยุทธศาสตร์มุ่งเน้นพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างต่อเนื่อง ภายใต้แนวคิด “ท่องเที่ยวชุมชนไทย มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน” โดยความมั่นคง (Stability) คือ ความสามารถขับเคลื่อนการท่องเที่ยวได้อย่างมีประสิทธิภาพ แม้ในภาวะวิกฤตต่างๆ ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ความมั่งคั่ง (Prosperity) คือ การท่องเที่ยวสามารถสร้างรายได้ และสร้างความมั่นคงทางเศรษฐกิจให้แก่ชุมชนและประเทศ ความยั่งยืน (Sustainability) คือ การพัฒนาที่สนองความต้องการของนักท่องเที่ยวโดยไม่ส่งผลกระทบต่อสังคม สิ่งแวดล้อมและชุมชน [3] ดังนั้น บทความวิชาการนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อชี้ให้เห็นแนวทางในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนก้าวไปสู่ความสำเร็จ

แนวคิดของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

นิสา ชัชกุล (2551) ได้ให้ความหมายของการท่องเที่ยวไว้ว่า “การท่องเที่ยว (Tourism) เป็นกิจกรรมการเดินทางจากจุดหนึ่ง ซึ่งนับตั้งแต่จุดเริ่มต้น จนถึงปลายทาง จะต้องประกอบด้วยปัจจัย สามประการเป็นอย่างน้อย คือ การเดินทาง การพักค้างแรม และการกินอาหารนอกบ้าน” [4]

การจัดการ (Management) หมายถึง การทำให้กลุ่มบุคคลในองค์กรเข้ามาทำงานร่วมกันเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน ขององค์กร การจัดการประกอบด้วย การวางแผน การจัดการองค์กร การสรรบุคลากร การนำหรือการสั่งการ และการควบคุมองค์กรหรือความพยายามที่จะบรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน ดังนั้นการจัดการการท่องเที่ยว จึงหมายถึง การทำให้ประชาชนในชุมชนทำงานร่วมกันเพื่อบรรลุ

วัตถุประสงค์ร่วมกันของชุมชน โดยจะต้องมีการวางแผน การจัดหน่วยงานในชุมชน การสรรหาผู้นำของชุมชน และการนำและการสั่งการ รวมถึงการควบคุมการทำงานด้านการท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism : CBT) คือ การท่องเที่ยวที่คำนึงถึงความยั่งยืนของสิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรมของชุมชน กำหนดทิศทางโดยชุมชน จัดการโดยชุมชน เพื่อชุมชนและชุมชนมีบทบาทเป็นเจ้าของในการจัดการดูแลเพื่อให้การเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน [5]

จากความหมายข้างต้น การท่องเที่ยวโดยชุมชนจะมีลักษณะคล้ายกับการท่องเที่ยวแบบโฮมสเตย์หรือฟาร์มสเตย์ที่ภาษาราชการเรียกว่า ที่พักสัมผัสวัฒนธรรมชนบท แต่จะเน้นที่พักเป็นศูนย์กลาง และคล้ายกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ(Ecotourism) หรือการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่เน้นธรรมชาติเป็นศูนย์กลาง ในขณะที่การท่องเที่ยวโดยชุมชนเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน มีการบริหารจัดการที่ชัดเจนในรูปขององค์กรชุมชน เพื่อให้เห็นความแตกต่างDavid A. Fennell (2003) นักวิชาการด้านการท่องเที่ยวแห่งภาควิชา นันทนาการและการพักผ่อนสันทนาการ มหาวิทยาลัยบรีด ประเทศแคนาดา ได้ระบุคุณสมบัติที่สำคัญของการท่องเที่ยวโดยชุมชนไว้ 5 ประการ ดังนี้ [6]

1.ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่สร้างรายได้ตอบแทนให้คนในชุมชนในฐานะที่เป็นผู้ให้บริการด้านต่างๆ เช่น ให้บริการด้านที่พักอาศัย ให้บริการด้านอาหาร- เครื่องดื่ม ให้บริการด้านยานพาหนะเดินทางท่องเที่ยวในชุมชน เป็นต้น อย่างไรก็ตามชุมชนควรจะมีการฝึกอบรมให้กับผู้ให้บริการเพื่อเป็นการเตรียมความพร้อมรับนักท่องเที่ยวที่จะเข้ามาใช้บริการ

2.ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่สร้างความเจริญมาสู่ชุมชน มีการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคและสิ่งแวดล้อมในชุมชนซึ่งจะนำมาซึ่งการยกระดับคุณภาพชีวิตของคนในชุมชนเอง ซึ่งตรงกับแนวคิด

หลักของการพัฒนา “เพื่อคนในชุมชน” มิใช่ “เพื่อนักท่องเที่ยว”

3. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่สร้างการเรียนรู้และยอมรับในสังคมที่แตกต่างกันมิใช่สร้างความึงเครียดให้กับชุมชนอันเนื่องมาจากความพยายามนำความทันสมัยแบบตะวันตก เช่น โกลา โกลา พืชชาฮัท เทสโก้ โลตัส ฯลฯ เข้ามาสู่ชุมชนเพื่อบริการให้กับนักท่องเที่ยว พร้อมกับดึงคนในชุมชนออกไปด้วยการกลืนกับวัฒนธรรมภายนอก อันจะนำมาซึ่งปัญหาทางสังคมและวัฒนธรรมที่จะเกิดขึ้นตามมาอีกเป็นจำนวนมาก

4. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่สร้างจิตสำนึกในการเคารพและรักษาสภาพแวดล้อม สังคม ตลอดจนวัฒนธรรมในชุมชนให้เกิดขึ้นกับนักท่องเที่ยว โดยชุมชนจักมีกิจกรรมในลักษณะของการสร้างจิตนึกดังกล่าวให้นักท่องเที่ยวเข้ามามีส่วนร่วมและเรียนรู้ถึงจะนับได้ว่าเป็นการท่องเที่ยวชุมชนโดยแท้

5. ต้องเป็นการท่องเที่ยวที่ก่อให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างประเทศ ทั้งในระดับนานาชาติ นานาภูมิภาค ที่ล้วนอยู่ภายใต้การพัฒนาวัฒนธรรมโดยนัยนี้การท่องเที่ยวชุมชนต้องเป็นการท่องเที่ยวที่สอนให้นักท่องเที่ยวเคารพในความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในสังคม และไม่ว่าใคร “เจริญกว่า” และใคร “ด้อยกว่า” ดังเช่นเหตุผลของนักท่องเที่ยวบางประเทศในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เดินทางไปประเทศเพื่อนบ้านก็เพราะต้องการไปดู “ความล้าหลัง (กว่าตนเอง)” เมื่อ 30 ปีที่แล้ว

แนวคิดดังกล่าวข้างต้นสอดคล้องกับหลักประชาธิปไตยของรัฐบาลภายใต้การดำเนินการของกระทรวงมหาดไทย ที่มุ่งแก้ปัญหา และคิดหาทางสร้างอนาคตให้ประเทศไทย ในอันที่จะลดความเหลื่อมล้ำ พัฒนาคุณภาพคน และเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันเพื่อให้เศรษฐกิจชุมชนเข้มแข็ง ประชาชนมีความสุขและมีรายได้เพิ่มขึ้น ด้วยความ

ร่วมมือจากทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ภาควิชาการ ภาคสังคม และภาคประชาชน [7]

องค์ประกอบของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

ในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้มีคุณภาพและสอดคล้องกับความต้องการของนักท่องเที่ยวที่เพิ่มจำนวนขึ้นในทุกๆปี โดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่น และยังคงอัตลักษณ์ของชุมชนไว้อย่างเหนียวแน่น นั้นชุมชนจึงต้องดำเนินการภายใต้องค์ประกอบสำคัญ 7 ประการ ดังนี้ [8]

1. มืองค์กรและกลไกในการบริหารจัดการท่องเที่ยว

1) มืองค์กรและกลไกที่เกิดจากการรวมตัวของคนในชุมชน เพื่อเป็นแกนนำในการบริหารจัดการท่องเที่ยว

2) การมีส่วนร่วมของสมาชิกและชุมชนในการพัฒนาการท่องเที่ยว

2. มีระบบการบริหารจัดการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

1) มีระบบบริหารจัดการท่องเที่ยวของชุมชน และกลไกที่ใช้ในการบริหารการท่องเที่ยวและสามารถเชื่อมโยงกับการพัฒนาด้านอื่นๆ ของชุมชน

2) การเสริมศักยภาพของคน ในกลุ่มท่องเที่ยวและชุมชน

3) การปฏิบัติตามกฎระเบียบและรูปแบบที่ใช้สำหรับบริหารจัดการท่องเที่ยวของชุมชน

4) การตลาดและประชาสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องเพื่อสร้างรายได้ทางการท่องเที่ยวให้เกิดขึ้นกับชุมชนอย่างยั่งยืน

3. สนับสนุนการพัฒนาคุณภาพชีวิตและเศรษฐกิจของชุมชน

1) สนับสนุนการพัฒนาชุมชน

2) กระจายรายได้ที่เกิดจากการท่องเที่ยวชุมชนอย่างเป็นธรรมและสร้างโอกาสในการมีรายได้เสริม

4. ส่งเสริมวัฒนธรรมของชุมชน

1) กลุ่มท่องเที่ยวที่มีข้อมูลและความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมในท้องถิ่น

2) มีการถ่ายทอดวัฒนธรรมจากภายในสู่คนภายนอก

3) มีกฎ-กติกา และแนวทางเพื่อเคารพและปกป้องวัฒนธรรมชุมชน

4) กลุ่มท่องเที่ยวมีการส่งเสริม อนุรักษ์ฟื้นฟู และสืบต่อวัฒนธรรม

5. มีส่วนในการดูแลรักษาสิ่งแวดล้อมร่วมกับชุมชน

1) กลุ่มท่องเที่ยวมีข้อมูลด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2) มีการออกแบบกิจกรรมท่องเที่ยวที่คำนึงถึงการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ยั่งยืน

3) จัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนและอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพ

4) มีการป้องกัน จัดการ และแก้ไขปัญหามลภาวะ

6. สร้างการเรียนรู้

1) กิจกรรมการท่องเที่ยวสามารถสร้างการเรียนรู้ ความเข้าใจในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชนให้แก่ผู้มาเยือน

2) สร้างจิตสำนึกและองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและประเพณี วัฒนธรรมทั้งคนในชุมชน และผู้มาเยือน

7. มีการบริการที่ดีและปลอดภัย ทั้งด้านที่พัก ขนพาหนะ นักสื่อความหมายท้องถิ่น เจ้าของบ้าน และการบริการที่ดีระหว่างกลุ่มในชุมชนเพื่อให้บริการ

ประโยชน์ของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

เมื่อชุมชนนำการท่องเที่ยวมาใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนแล้ว จะก่อให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชน 3 ด้าน ดังนี้ [9]

1. ด้านการพัฒนาท้องถิ่น

1) การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนสนับสนุนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยชุมชน วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของคนในชุมชนที่มักเกี่ยวข้องกับทรัพยากรดิน น้ำ ป่าไม้ เพราะคนในชุมชนส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพเกษตรกรรม มีการปลูกผัก ผลไม้ เลี้ยงสัตว์ หรือทำการประมงที่ต้องใช้ทรัพยากรเหล่านั้น แต่เมื่อมีการจัดการการท่องเที่ยวเข้ามาสู่ชุมชนแล้วนำไปสู่การจัดการทรัพยากรเหล่านั้นอย่างยั่งยืน ซึ่งจะเป็นเสน่ห์ของชุมชนมีการออกแบบกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวผู้มาเยือนร่วมในการอนุรักษ์ สร้างความภาคภูมิใจให้กับชุมชนในการเผยแพร่ความรู้ด้านการจัดการสิ่งแวดล้อม และสร้างความร่วมมือกับหน่วยงานพันธมิตรจากภายนอกชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

2) การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนสนับสนุนการฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นวัฒนธรรมแสดงถึงอัตลักษณ์ของชุมชน ชุมชนที่นำการท่องเที่ยวมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนจะต้องนำเสนอ “ของดี” ของชุมชนแก่นักท่องเที่ยวเพื่อดึงดูดให้นักท่องเที่ยวให้เข้ามาเยือน ดังนั้นชุมชนจะต้องสืบค้นหรือฟื้นฟูวัฒนธรรมท้องถิ่นจากแหล่งต่างๆ รวมถึงจากปราชญ์ชาวบ้าน คนเฒ่าคนแก่ ในชุมชนแล้วมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมนั้นจากรุ่นสู่รุ่น ชุมชนมีการพิจารณาร่วมกันที่จะกำหนดว่าวิถีชีวิตใด หรือวัฒนธรรมอะไรบ้างที่ชุมชนพร้อมจะนำเสนอและสร้างการเรียนรู้แก่ผู้มาเยือน ตลอดจนแนวทางปฏิบัติตัวสำหรับนักท่องเที่ยวนำไปสู่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน ทำให้ชุมชนตื่นตัวและมีชีวิตชีวาที่จะนำเสนอ

ข้อมูล ส่งผลให้คนรุ่นหลังเข้ามามีส่วนร่วมและเห็นคุณค่าวัฒนธรรมของชุมชน

2. ด้านการพัฒนาคน

1) การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนสนับสนุนการพัฒนาคนให้รู้จักการทำงานร่วมกัน ชุมชนมีบทบาทในการกำหนดทิศทางการท่องเที่ยว มีการเรียนรู้ภูมิปัญญา วัฒนธรรมท้องถิ่นร่วมกัน นำไปสู่ความภาคภูมิใจในความเป็นชุมชนและมีความรักความสามัคคีการท่องเที่ยวโดยชุมชนนำมาซึ่งการพัฒนาทักษะอื่นๆ เพิ่มเติมให้กับสมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการจัดการการท่องเที่ยว การแก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งจะทำให้คนในชุมชนมีความเชื่อมั่นในการนำเสนอและร่วมกันทำงานกับหน่วยงานภายนอก จึงถือได้ว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชนมีส่วนช่วยพัฒนา “คนใน” แล้วยังให้การศึกษากับ “คนนอก” ด้วย

3. ด้านเศรษฐกิจชุมชนและคุณภาพชีวิต

1) ชุมชนมีรายได้เสริมจากการเดินทางเข้ามาเยือนชุมชนของนักท่องเที่ยว จึงเกิดงานที่ต่อเนื่องไม่ว่าจะเป็นการเปิดบ้านให้เป็นที่พัก ร้านอาหาร การรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในการผลิตสินค้าพื้นเมือง ทำให้คนในชุมชนมีงาน มีรายได้นอกเหนือจากการประกอบอาชีพหลัก มีการจัดสรรรายได้มาสนับสนุนกิจกรรมการพัฒนาชุมชนและสาธารณประโยชน์ ส่งผลให้เศรษฐกิจในชุมชนหมุนเวียน และคุณภาพชีวิตของคนในสังคมให้อยู่ดีมีสุข

แนวทางสู่ความสำเร็จของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน

จากการศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับปัจจัยสำคัญของความสำเร็จในการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชน ตลอดจนงานวิจัย อาทิ งานวิจัยของณัฐกานต์ รุ่งเรือง และคณะ พบว่า ความสำเร็จในการพัฒนาชุมชนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชนขึ้นอยู่กับ การสร้างความรู้ความเข้าใจให้ชุมชนเกิด

ความตระหนักและเห็นความสำคัญของกิจกรรมที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ของคนในและนอกชุมชน และการรวมกลุ่มเป็นองค์กรชุมชนเพื่อทำกิจกรรมร่วมกันตามความถนัดและความสนใจเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ของชุมชน[10] ดังผลวิจัยของอภิวัฒน์ ภูริศวรรตน์ (2553) ซึ่งพบว่า การท่องเที่ยวโดยชุมชน บ้านผึ่งทำ ตำบลวังคัง พง อำเภอบราชนบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เกิดขึ้นได้ และประสบความสำเร็จเนื่องจากคนในชุมชนได้รวมกลุ่มกันตั้งเป็นชมรมท่องเที่ยวเชิงเกษตรเพื่อการอนุรักษ์ โดยสมาชิกมีความคิดเห็นร่วมกันในการจัดแบ่งกิจกรรมการท่องเที่ยวเพื่อเรียนรู้การอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตามความถนัดและความพร้อมของสมาชิกแล้วมีการจัดสรรผลตอบแทนให้แก่สมาชิกในลักษณะที่แตกต่างกันไปตามการมีส่วนร่วมของสมาชิกแล้วส่วนที่เหลือจะเก็บไว้เป็นเงินกองทุนของชมรม[11] รวมทั้งรายงานการวิจัยของ อมรา อินทรจักร (2550) ที่กล่าวว่าปัจจัยที่นำสู่ความสำเร็จในการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชน บ้านศรีดงเย็น ตำบลช้าง อำเภอมะนัง จังหวัดเชียงใหม่ หนึ่งในนั้นคือการที่ชุมชนมีอัตลักษณ์ มีวิถีชีวิตชุมชน ประเพณี วัฒนธรรมที่โดดเด่น และทรัพยากรธรรมชาติที่สวยงามร่มรื่น [12] นอกจากนี้ วีระพล ทองมา (2558) ได้กล่าวไว้ว่า การจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่จะก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน นำมาซึ่งความยั่งยืน ชุมชนต้องมีผู้นำที่มีวิสัยทัศน์ เป็นที่ยอมรับ มีความรู้ ความเข้าใจในเรื่องการท่องเที่ยวโดยชุมชน ทั้งยังต้องได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งภาครัฐที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชน[13] ดังนั้นพอสรุปได้ว่าแนวทางสำคัญที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการท่องเที่ยวโดยชุมชนจึงขึ้นอยู่กับปัจจัย 3 ด้าน ดังนี้ [14]

1. ศักยภาพของชุมชน ซึ่งหมายถึง ทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีป่าไม้ที่ร่มรื่น พืชพันธุ์หรือนาข้าวที่เขียวขจี สวนผลไม้ที่หลากหลาย แม่น้ำ ลำธาร หรือน้ำตกที่ยืนยง รวมไปถึงวิถีชีวิตแบบ

เรียบง่าย ปราศจากการปรุงแต่ง และวัฒนธรรม ประเพณีดั้งเดิมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่น จะเป็นทรัพยากรด้านการท่องเที่ยวที่จะดึงดูดใจนักท่องเที่ยวที่ต้องการหลีกเลี่ยงการทำงานในสังคมที่ต้องแก่งแย่ง และแข่งขันเดินทางเข้ามาสัมผัสธรรมชาติและชีวิตที่เรียบง่าย (Slow life) ได้อย่างต่อเนื่อง

2. ศักยภาพของคนในชุมชน อันประกอบด้วย ผู้นำ หรือองค์กรชุมชน ประชาชน ชาวบ้านและประชาชนที่มีความรักความภาคภูมิใจในชุมชนของตน และมีเจตนารมณ์เดียวกันที่จะร่วมพัฒนาชุมชนของตนด้วยการร่วมแสดงความคิดเห็นในด้านการจัดการและวางแผนการท่องเที่ยวอีกทั้งแสดงออกถึงความเป็นเจ้าบ้านที่ดี มีอัธยาศัยไมตรีต้อนรับนักท่องเที่ยวรวมถึงพร้อมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้อื่น เยือน ยอมรับและเข้าใจในความต่างซึ่งกันและกัน

3. ศักยภาพด้านการบริหารจัดการ หมายถึง ความรู้ด้านการจัดการการท่องเที่ยวในชุมชน มีโปรแกรมการท่องเที่ยวที่น่าสนใจ เปิดโอกาสให้ผู้มาเยือนได้เรียนรู้สิ่งใหม่ๆ รวมไปถึงกฎ-กติกาสอดคล้องที่ช่วยให้ชุมชนและนักท่องเที่ยวนำไปปฏิบัติได้อย่างถูกต้องรวมถึงการจัดสรรผลประโยชน์ที่ชัดเจนระหว่างชาวบ้านกับชุมชน มีการดำเนินงานที่โปร่งใส ยึดหลักการมีส่วนร่วมของชุมชน

นอกจากปัจจัยทั้งสามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ชุมชนที่ประสบความสำเร็จในด้านการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนมีการดำเนินงานอย่างเป็นระบบ โดยมีขั้นตอนดังนี้ [15]

ขั้นตอนที่ 1 การประเมินความเป็นไปได้ของการท่องเที่ยวโดยชุมชน

การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการเรียนรู้ร่วมกันระหว่างชาวบ้านกับผู้อื่นในการที่จะช่วยกันดูแลทรัพยากรต่างๆ ของชุมชน อีกทั้งยังเป็นการพัฒนาชุมชนให้ยั่งยืน บางชุมชนประสบความสำเร็จมีนักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาเยือน

อย่างต่อเนื่องและมีชุมชนจำนวนไม่น้อยที่ยังไม่ได้รับความสนใจจากนักท่องเที่ยวที่จะเดินทางเข้ามาเรียนรู้จากชุมชน ดังนั้นในการพัฒนาการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้ประสบผลสำเร็จชุมชนจะต้องประเมินความเป็นไปได้ ซึ่งมีองค์ประกอบประกอบการประเมินอยู่ 7 องค์ประกอบ คือ

1. ผู้นำชุมชนและแกนนำชุมชน มีความเข้าใจสภาพชุมชนอย่างชัดเจนและมองเห็นแนวทางในการแก้ไขปัญหา สามารถวิเคราะห์สถานการณ์ภายนอกได้อย่างถูกต้องและออกแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวที่สามารถแก้ไขปัญหาโดยภาพรวมของชุมชนได้ แล้วนำมากำหนดวัตถุประสงค์ หรือเป้าหมายของการทำกิจกรรมการท่องเที่ยว

2. การมีส่วนร่วมของชุมชนทั้งหมด เนื่องจากการท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็นการจัดการโดยชุมชน และเพื่อชุมชน ดังนั้น ชุมชนจึงมีบทบาทในการเป็นเจ้าของทรัพยากรธรรมชาติ และเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสิทธิของชุมชน สมาชิกของชุมชนต้องตัดสินใจ และไตร่ตรองก่อนที่จะเปิดชุมชนให้นักท่องเที่ยวเข้ามาเยือน ใครจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับกิจกรรม รูปแบบกิจกรรมควรเป็นรูปแบบใด ตลอดจนการแบ่งปันผลประโยชน์ภายในชุมชนควรจะมีการอย่างไร

3. ชุมชนต้องมีส่วนร่วมในการจัดตั้งองค์กรภายในชุมชน เพื่อทำหน้าที่จัดการและรับผิดชอบการดำเนินงาน รวมถึงการร้องขอความร่วมมือจากหน่วยงานภายนอกจะมาให้คำแนะนำ และช่วยเหลือด้านการจัดการ แต่ทั้งนี้การดำเนินการจัดตั้งองค์กรต้องเป็นไปอย่างโปร่งใส ตรวจสอบได้ เพราะมีผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้องด้วย

4. การพิจารณาถึงเอกลักษณ์ของชุมชน หรือทรัพยากรธรรมชาติ ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ที่จัดว่าเป็นของดีของชุมชน เพื่อนำมาปรับให้เป็นกิจกรรมท่องเที่ยว โดยจะต้องให้เหมาะสมกับ

วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของชุมชน และส่งผลกระทบน้อยที่สุด

ขั้นตอนที่ 2 การดำเนินการ

ในขั้นตอนนี้จะเป็นการดำเนินงานของชุมชนเริ่มตั้งแต่การจัดตั้งองค์กรชุมชนการสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนจนกระทั่งมีการทดลองการท่องเที่ยว โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. การเลือกผู้นำ หรือองค์กรชุมชน ชุมชนเลือกผู้แทนกลุ่มหนึ่งเพื่อทำหน้าที่เป็นองค์กรชุมชนซึ่งอาจจะประกอบด้วย ประธาน รองประธาน ซึ่งอาจจะมี 1 หรือ 2 คน เลขานุการ เภรณูญิก ปฏิคม และประชาสัมพันธ์ ขึ้นมาชุดหนึ่งเพื่อศึกษาทั้งในด้านบวกและด้านลบโดยขอรับการสนับสนุนผู้ที่มีความรู้หรือผู้เชี่ยวชาญหน่วยงานราชการ หรือสถาบันการศึกษา มาให้คำแนะนำหรือเป็นที่ปรึกษาได้

2. การสร้างการมีส่วนร่วม องค์กรชุมชนสร้างการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนโดยการดึงกลุ่มต่างๆ ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมและร่วมแสดงความคิดเห็น เช่น กลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน กลุ่มออมทรัพย์ กลุ่มแม่บ้าน เป็นต้น ในขั้นตอนนี้องค์กรชุมชนจะต้องอาศัยการสื่อสารเพื่อจูงใจ และกระตุ้นให้ชุมชนร่วมกันตัดสินใจ

3. การศึกษาชุมชนในภาพรวมทั้งหมดไม่ว่าจะเป็นด้านกายภาพ พร้อมทำแผนที่ส่วนที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ ที่พัก หรือโฮมสเตย์ ศึกษาประวัติศาสตร์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น ประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นเพื่อนำมาวางแผนการท่องเที่ยวในชุมชน

4. การวิเคราะห์ข้อมูล องค์กรชุมชนและประชาชนร่วมกันวิเคราะห์ศักยภาพของชุมชนในด้านจุดเด่น โอกาส จุดด้อย และอุปสรรค ซึ่งจะทำให้ชุมชนเข้าใจสภาพของชุมชนและสามารถเชื่อมโยงกับการท่องเที่ยวได้ มีการจัดลำดับของปัญหา และวางแผนการแก้ไขปัญหาได้ตรงจุด ซึ่งบางปัญหาอาจ

แก้ไขได้ด้วยการท่องเที่ยว และบางปัญหาอาจจะแก้ไขได้ด้วยวิธีการอื่นก็ได้

5. การร่วมพัฒนาศักยภาพในด้านต่างๆ ดังนี้

- รวบรวมองค์ความรู้ ภูมิปัญญา หรือ ประเพณีที่เป็นเสน่ห์เฉพาะชุมชน

- ปรับปรุงแหล่งท่องเที่ยว ดูแลความสะอาด เส้นทางเดินทาง

- ปรับปรุงบ้านพัก โฮมสเตย์ ร้านอาหาร จุดจำหน่ายของที่ระลึก หรือร้านค้าชุมชน

- ฝึกอบรมบุคลากรด้านการท่องเที่ยวของชุมชน ไกด์ท้องถิ่นและชาวบ้าน เพื่อเตรียมต้อนรับนักท่องเที่ยวที่จะเข้ามาเยือน

6. การวางรูปแบบการบริหารจัดการในขั้นตอนนี้เป็นการจัดตั้งองค์กรขึ้นมาทำงาน หรืออาจจะใช้องค์กรเดิมที่มีอยู่แล้วก็ได้เพียงแค่มีการเพิ่มเติมบทบาทและหน้าที่ให้มากขึ้น มีการกำหนดวัตถุประสงค์ของการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้ชัดเจน รวมถึงกำหนดรูปแบบของการท่องเที่ยว วางโปรแกรมการทำกิจกรรมให้เหมาะสม มีการกำหนดราคาของแพ็คเกจ การจัดการแบ่งปันผลประโยชน์สู่ชาวบ้าน และชุมชนอย่างยุติธรรมและโปร่งใส โดยอาจจะมีการตั้งกฎ-กติกา เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติได้อย่างถูกต้องให้กับชุมชนและนักท่องเที่ยว

7. การประชาสัมพันธ์กิจกรรมการท่องเที่ยว โดยประสานงานกับหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง เช่น ประชาสัมพันธ์จังหวัด หรืออำเภอ เพื่อให้เกิดการรับรู้และช่วยเผยแพร่ข้อมูลแก่ผู้สนใจ หรือประชาสัมพันธ์ข้อมูลผ่านทางสื่อสังคมออนไลน์ที่สร้างขึ้นเองโดยองค์กรชุมชนก็ได้

8. การทดลองดำเนินกิจกรรมท่องเที่ยว ในขั้นตอนนี้เป็นการนำโปรแกรมการท่องเที่ยวมาใช้กับกลุ่มนักท่องเที่ยวจริง หรือกลุ่มนักท่องเที่ยวในชุมชนเป็นการนำร่อง เพื่อทดสอบความพร้อมของชุมชนในทุกภาคส่วน โดยองค์กรชุมชนอาจจะเชิญบุคคล หรือ

หน่วยงานภายนอกที่มีประสบการณ์ด้านการบริหารจัดการการท่องเที่ยวเข้าร่วม หรือสังเกตการณ์กิจกรรมและให้ข้อคิดเห็น หรือข้อเสนอแนะเพื่อนำไปปรับปรุงหรือพัฒนาการจัดกิจกรรมครั้งต่อไป

ขั้นตอนที่ 3 การประเมินผล องค์กรชุมชนหรือองค์กรที่เป็นคณะทำงานสามารถประเมินผลกิจกรรมได้ 2 ลักษณะ คือ

1. การประเมินผล และสรุปบทเรียนหลังเสร็จสิ้นกิจกรรมการท่องเที่ยวทุกครั้ง

2. การติดตามและประเมินผลทุกๆ ช่วง โดยอาจจะกำหนดเป็นทุกๆ หกเดือน หรือทุกหนึ่งปีก็ได้ ซึ่งการประเมินผลจะช่วยให้ชุมชนได้บทวนการดำเนินกิจกรรมของตนเอง และแก้ไขข้อบกพร่องที่เกิดขึ้นได้อย่างเหมาะสม

จากการประเมินผลการดำเนินกิจกรรมของชุมชนจะนำไปสู่การพัฒนาองค์กรและชุมชนให้มีความรู้ ความสามารถด้านการจัดการการท่องเที่ยวมากขึ้น ซึ่งการพัฒนาองค์กรสามารถทำได้โดย

1. การฝึกอบรมกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการการท่องเที่ยว เช่น การท่องเที่ยวจังหวัด หรือสถาบันการศึกษาที่เปิดสอนในหลักสูตรนี้

2. การศึกษาดูงานในชุมชนอื่นๆ ที่ประสบความสำเร็จด้านการท่องเที่ยวโดยชุมชนเพื่อเป็นแบบอย่างและแนวทางในการปรับปรุงการดำเนินงานของชุมชนเอง รวมถึงศึกษาเพื่อเป็นบทเรียนที่ชุมชนพึงระมัดระวังผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นกับทรัพยากรของชุมชนและวางมาตรการป้องกันไว้ตั้งแต่แรก

บทสรุป

การท่องเที่ยวโดยชุมชนเป็น หนึ่งในเครื่องมือที่หน่วยงานภาครัฐสนับสนุนให้ชุมชนนำมาใช้พัฒนาชุมชนให้เกิดความยั่งยืน โดยการสนับสนุนจากทุกภาคส่วน ซึ่งกฎเกณฑ์สำคัญที่จะนำไปสู่ความสำเร็จของการดำเนินงานขึ้นอยู่กับศักยภาพของ

ชุมชน ทรัพยากรธรรมชาติและประเพณี วัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะชุมชน ศักยภาพของคนในท้องถิ่นที่ตระหนักถึงความสำคัญของการท่องเที่ยวและมีส่วนร่วมในการดำเนินการ ร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ และศักยภาพด้านการบริหารจัดการ มีการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เป็นธรรม และโปร่งใส รวมถึงต้องมีการดำเนินการอย่างเป็นระบบ และเป็นขั้นตอน ดังเห็นได้จากการจัดการการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ วิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อมของชุมชนบ้านมหาโพธิ์ ตำบลในเวียง อำเภอเมืองน่าน จังหวัดน่าน ด้วยพื้นที่เพียง 9 ไร่ 2 งาน จนประสบความสำเร็จ มีชื่อเสียงระดับประเทศ มีนักท่องเที่ยวเดินทางมาศึกษาเรียนรู้เป็นจำนวนมาก และเป็นกรณีศึกษาขององค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) สำนักงานพื้นที่พิเศษเมืองเก่า

เอกสารอ้างอิง

- [1] กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2555). สรุปแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ พ.ศ. 2555-2559. สืบค้น 17 พฤษภาคม 2560 จาก http://www.busesseventsstailand.com/.../user/Thailand_tourism_Dev_Plan.pdf.
- [2] องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน). (ม.ป.ป.). เอกสารชุดความรู้การท่องเที่ยวโดย ชุมชน. สืบค้น 17 พฤษภาคม 2560 จาก <https://www.dasta.or.th/dastaarea7/attachments/article/118/file1.docx>
- [3] กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2558). ยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวไทย พ.ศ. 2558-2560. สืบค้น 17 พฤษภาคม 2560 จาก http://www.mots.go.th/ewt_dl_link.php?nid=7114.
- [4] นิสาลักษณ์. (2551). อุตสาหกรรมการท่องเที่ยว. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- [5] (ม.ป.ป.). หลักการของการพัฒนาท่องเที่ยวโดยชุมชน. (2558). สืบค้น 17 พฤษภาคม 2560 จาก www.krabi.go.th/krabi2015/m_file/life/lifetravel/25.pdf.
- [6] มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (ม.ป.ป.). บทที่ 8 การพัฒนาการท่องเที่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน. สืบค้น 17 พฤษภาคม 2560 จาก (DOC) fuangfah.econ.cmu.ac.th>thanes>files.
- [7] คณะทำงานการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากและประชารัฐ กระทรวงมหาดไทย. (2560). คู่มือประชารัฐรักสามัคคี เล่ม 1. สืบค้น 10 กรกฎาคม 2560 จาก www.cdd.go.th>uploads>sites>2017/05.
- [8] (ม.ป.ป.). หลักการของการพัฒนาท่องเที่ยวโดยชุมชน. (2558). สืบค้น 17 พฤษภาคม 2560 จาก www.krabi.go.th/krabi2015/m_file/life/lifetravel/25.pdf.
- [9] สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี. (2560). มติคณะรัฐมนตรี เรื่อง แผนยุทธศาสตร์การท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืน พ.ศ. 2559-2563 (CBT, Thailand). สืบค้น 17 พฤษภาคม 2560 จาก <https://cabinet.soc.go.th/.../Program2-3.jsp>
- [10] ญัฐกานต์ รุ่งเรือง และ ดินจง โพธิ์. (2559). องค์ประกอบของการจัดการการท่องเที่ยวโดยชุมชนที่ส่งผลต่อแนวทางการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนและภูมิ้องคำ ตำบลแก่งเต็ง อำเภอกุดข้าวปุ้น จังหวัดอุบลราชธานี. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการการท่องเที่ยวและโรงแรม, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม).
- [11] อภิวัฒน์ ภูริศวรรักษ์. (2553). การจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชน: กรณีศึกษาพื้นที่บ้านฝั่งท่า หมู่ 5 ตำบลวังคัง อำเภอบราญบุรี จังหวัดเพชรบุรี. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาชนบทศึกษาและการพัฒนา,
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์).

- [12] อมรา อินทรจักร.(2550). ปัจจัยสู่ความสำเร็จในการจัดการธุรกิจท่องเที่ยวโดยชุมชน บ้านศรีคงเย็น ตำบลช้าง อำเภอมะแมง จังหวัดเชียงใหม่. (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการนันทนาการและการท่องเที่ยว, มหาวิทยาลัยแม่โจ้).
- [13] วีระพล ทองมา. (2558). การท่องเที่ยวโดยชุมชน (Community-Based Tourism: CBT) สำหรับการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนในเขตที่ดินป่าไม้. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- [14] พิสมัย จารุจิตติพันธ์. (2557). ศักยภาพของการพัฒนาการท่องเที่ยวในเกาะสมุย (รายงานการวิจัย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- [15] บุญธรรม ขำขันมะณี. (2559). แนวคิดการจัดการแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน. ใน การประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 13 (น.2487). นครปฐม: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ วิทยาเขตกำแพงแสน.

ประวัติผู้วิจัย

อุษา กล้าวิจารณ์

อาจารย์ประจำสาขาวิชา
ภาษาอังกฤษธุรกิจ
คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์

มหาวิทยาลัยเอเชียอาคเนย์

การศึกษา

: ปริญญาตรี ศศ.บ. (ภาษาอังกฤษ)

: ปริญญาโท บธ.ม. (เชี่ยวชาญการตลาด)